

ศึกษาและวิเคราะห์รুকขมุลิกังคุดงควัตรในล้านนา
An Analytical Study of Rukkhamula Gangkathudongkawatta in
Lanna

กฤษณนท์ พุทธะ

Police Sub-Lieutenant Kitchanon Puttha

กองบังคับการตำรวจภูธรจังหวัดลำพูน

Lamphun Provincial Police Division

Email: doctorkrit1@gmail.com

Received: 2024-06-12

Revised: 2024-06-24

Accepted: 2024-06-26

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษารุกขมุลิกังคุดงควัตรในพระพุทธรูป และ 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การปฏิบัติรุกขมุลิกังคุดงควัตรในล้านนาเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ผลการวิจัย พบว่า

จุดค้นพบว่า องค์คุณเป็นเครื่องกำจัดกิเลส องค์คุณของผู้จำกัดกิเลส จุดค้นเป็นวัตรปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้แต่ไม่มีการบังคับ แล้วแต่พระสงฆ์รูปใดจะสมัครใจปฏิบัติ ถือเป็นอุบายวิธีกำจัดกิเลส ทำให้เกิดความมักน้อยสันโดษ รุกขมุลิกังคุดงควัตรในพระพุทธรูปถือเป็นหลักปฏิบัติธรรมจุดค้น ข้อ 4 ในจุดค้น 13 การปฏิบัติรุกขมุลิกังคุดงควัตรในล้านนานั้น นิยมเข้ากันในช่วงฤดูหนาว เพราะไม่ต้องมีความกังวลเรื่องฟ้าฝนและรูปแบบที่นิยมกันก็คือในฌาปนสถานหรือป่าช้า ที่นิยมทำในป่าช้า เพราะจะได้ปฏิบัติจุดค้นธรรมข้ออื่นๆ ควบคู่ไปด้วย และเป็นการเปิดโอกาสให้ญาติโยมได้ร่วมกันบำเพ็ญประโยชน์อย่างอื่น เช่น การสร้างเมรุเผาศพและศาลา เป็นต้น

สำหรับคุณค่าของรุกขมุลิกังคุดงควัตรในล้านนา ในด้านจิตใจในฐานะเป็นหลักปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของชีวิตตามหลักของศาสนา และเพื่อพัฒนาจิตใจของตนเองให้ดีขึ้น ทำให้จิตใจเกิดความเบิกบาน แจ่มใสขึ้น อีกทั้งขัดเกลาจิตใจให้ผ่องแผ้วและสูงส่งยิ่งขึ้น ในด้านสังคมทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับประโยชน์ในระดับเบื้องต้น ประโยชน์ระดับกลางและประโยชน์ระดับสูงสุด และในคุณค่าด้านการพัฒนาสาธารณประโยชน์ เช่น การสร้างศาลาในป่าช้า การสร้างถนน การสร้างห้องน้ำ เชิงตะกอน และกำแพง เป็นต้น

คำสำคัญ: จุดค้นควัตร, พระพุทธรูป, รุกขมุลิ, ล้านนา

Abstract

An Analytical study has two objectives: (1) to investigate Rukkhamoli Gankathudongkwatta in Buddhism, and (2) to analyze Rukkhamoli Gankathudongkwatta practicing in the Lanna. The findings of the research reveal that “Thudong” refers to ascetic practices aimed at eliminating impurities. The practice is permitted by the Buddha but not mandatory, depending on the preferences of the monks. This approach aids in reducing attachment and cultivating a modest lifestyle. The study emphasizes the practice's significance in adhering to the Dhamma, particularly in the context of the “Thudong” principle. The research shows that the practice of Rukkhamuli Gankathudongkwatta is predominantly carried out during the winter season to avoid disruptions caused by rain. Commonly performed in hermitages or forests, this practice often incorporates other spiritual activities and serves as an opportunity for laypeople to join in acts of merit, such as building funeral pyres and pavilions.

The value of Rukkhamuli Gankathudongkwatta lies in its role as a central practice for achieving religious goals and personal development, promoting mental clarity, and elevating the spirit. In the social context, this practice yields benefits at various levels: lower, middle, and upper echelons. Additionally, it contributes to communal welfare, including the construction of pavilions in cemetery, roads, restrooms, biers, and walls.

Keywords: Thudong, Rukkhamuli, Buddhism, Lanna

บทนำ

พระพุทธศาสนามีหลักธรรมคำสอนสำหรับฝึกฝนอบรมมนุษย์หลายระดับ เน้นปฏิบัติธรรมด้วยการฝึกฝนตนเอง ด้วยการเจริญสติ เจริญสมาธิภาวนา อันเป็นขั้นสูงสุดของการทำความดีหรือทางแห่งการทำความดี คือ ทาน ศีล และภาวนา เรียกว่า ไตรสิกขา พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระผู้ประเสริฐเลิศล้ำเหนือปวงมนุษย์และจักรวาล เป็นพระผู้ทรงด้วย พระปัญญาธิคุณ พระบริสุทธิคุณ พระมหากรุณาธิคุณ ได้อุบัติขึ้นแล้วในโลกนี้ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดง “วิปัสสนากัมมัฏฐานญาณอันประเสริฐ” รู้เห็นตามทัศนะที่มีอยู่จริง ดุจพระอาทิตย์อุทัยยังโลกให้สว่างทั่วทุกสารทิศ ตั้งแต่ทรงตรัสรู้ธรรมใหม่ๆ

จนถึงเสด็จดับขันธปรินิพพานเป็นเวลา 45 พรรษา พระพุทธองค์ทรงค้นพบคุณค่าอันประเสริฐ คือ พระธรรมวินัยและหลักธรรมคำสั่งและคำสอนที่พระองค์ทรงประกาศเผยแผ่ทั้งหมดที่รวบรวมไว้ในพระไตรปิฎกมีถึง 84,000 พระธรรมขันธ์ พระองค์ทรงมีพระเมตตาและพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ บรรดาสาวกของพระพุทธองค์ได้รับฐานที่ตั้งของการงานการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานเพื่อให้เกิดประโยชน์ และเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงด้วยประการต่างๆ นำมาศึกษามาประพฤติปฏิบัติ จนประทับใจในหมู่ของมนุษย์ เทวดา มาร และพรหมทั้งหลาย พระพุทธองค์ทรงเป็นครูสอนองค์แรก และเป็นกัลยาณมิตรองค์แรก อยากที่จะหาสิ่งใดมาเปรียบเทียบกับคุณค่าของหลักธรรมอันมหาศาลสำหรับบุคคลในโลกนี้ สิ่งนั้นคือ “วิปัสสนากัมมัฏฐาน” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 31 ข้อ 1 : 1)

การปฏิบัติเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ถือเป็นการสร้างบุญสร้างกุศลเป็นการฝึกอบรมจิตใจเจริญปัญญาเพื่อจุดมุ่งหมายคือความหลุดพ้นจากกิเลสและบรรลุมรรคผลนิพพาน อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาที่ทุกคนสามารถพัฒนาตนเองและบรรลุถึงได้ แต่การที่จะไปถึงสิ่งนั้นได้ก็จำเป็นต้องฝ่าฟันอุปสรรค คือ กิเลส ตัณหา อาสวะภายในจิตนั้นได้ก่อน พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงได้แสดงแนวทางหรือข้อวัตรพิเศษ ที่จะให้ไปถึงสิ่งนั้นโดยเร็ว คือหลักในข้อ วัตรจุดงค์

คำว่า “จุดงค์” นั้น แปลตามตัวหมายถึง องค์คุณเครื่องกำจัดกิเลส ประกอบด้วยข้อวัตรปฏิบัติ 13 ข้อ ในวิสุทธิมรรค ซึ่งผู้ที่ปฏิบัติสามารถเลือกปฏิบัติข้อใดข้อหนึ่งได้ตามความสมัครใจ และไม่ จำเป็นต้องปฏิบัติให้ครบทุกข้อ เพราะการปฏิบัติขึ้นอยู่กับความอดทนและความเพียร จุดงค์วัตรแต่ละข้อก่อให้เกิดอานิสงส์ต่อตัวผู้ปฏิบัติและก่อนที่จะลงมือปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติต้องกล่าวคำ สมาทานจุดงค์วัตร ข้อนั้น ๆ ก่อนจุดงค์วัตร 13 ข้อ ประกอบด้วย 1) ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร 2) ถือผ้าสามผืนเป็นวัตร 3) ถือ การบิณฑบาตเป็นวัตร 4) ถือการบิณฑบาตตามลำดับบ้านเป็นวัตร 5) ถือการฉันมือเดียวเป็นวัตร 6) ถือการฉันในบาตรเป็นวัตร 7) ถือการห้ามภักต (อาหาร) ที่เขานำมาถวายภายหลังเป็นวัตร 8) ถือการอยู่ ป่าเป็นวัตร 9) ถือการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร 10) ถือการอยู่กลางแจ้งเป็นวัตร 11) ถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร 13) ถือการอยู่ในเสนาสนะที่เขาจัดให้เป็นวัตรและ 13) ถือการนั่งเป็นวัตร (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 8 ข้อ 982 : 330) ซึ่งอานิสงส์ของการปฏิบัติจุดงค์วัตรของพระสงฆ์มีหลายประการ เช่น ช่วยให้เกิดพัฒนาทางด้านจิตใจพัฒนาทางด้านปัญญาญาณ และสะท้อนออกมาในรูปของพฤติกรรมที่ดูเป็นที่น่าเลื่อมใสควรแก่การเคารพและสักการบูชาต่อศาสนิกชนในพระพุทธศาสนา

ดังที่กล่าวมาแล้ว จุดงค์วัตรเป็นการปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลสจนในที่สุดได้หมดสิ้นกิเลสและจุดงค์วัตรยังเป็นการเผยแผ่ศาสนาพุทธอีกวิธีหนึ่งคือ เป็นข้อวัตรที่ภิกษุปฏิบัติแล้วทำให้บุคคลอื่นได้สัมผัสถึงการปฏิบัติตนของสมณเพศอย่างแท้จริง ทั้งยังเป็นอุบาย

วิธีการประกอบความพากเพียร เพื่อการชำระกิเลสให้เป็นผู้มีก่น้อย สันโดษ เป็นหลักการปฏิบัติที่ต้องนำมาประยุกต์ใช้ในสังคม ซึ่งพระภิกษุสงฆ์จะนำมาเป็นแนวทางฝึกฝนตัวเองได้ ซึ่งการปฏิบัติจุดดั่งคฤหัสถ์ไม่จำเป็นจะต้องครบ 13 ข้อ จะเลือกเอาเพียงข้อใดข้อหนึ่งให้เห็นสมควรและตรงกับจริตในการปฏิบัติธรรม สำหรับจังหวัดลำพูน โดยเฉพาะคณะสงฆ์ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน จะนิยมปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน หรือเรียกว่าเข้ากรรม “เข้ากรรมรุกขมูล” หรือ “เข้ารุกขมูลกรรม” ซึ่งก็คือ รุกขมูลกัณฑ์คฤหัสถ์ ข้อที่ 9 ในจุดดั่งคฤหัสถ์นั่นเอง คำว่า รุกขมูลกัณฑ์คฤหัสถ์ คือ พระสงฆ์จะอธิฐานละเว้นนอนในที่ที่มีมุงที่บัง เช่น บ้าน ถ้า กุฎิ แต่สมานทานอยู่โคนไม้ ส่วนบางที่นั้นจะต่างออกไปเล็กน้อยคือจะมีการปักกลดด้วย โดยพระภิกษุสงฆ์จะเลือกสถานที่ที่วัดวาอารามเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมที่อยู่ไม่ห่างจากหมู่บ้าน สำหรับการปฏิบัติธรรมจะอยู่ในช่วงระหว่างตั้งแต่เดือนธันวาคม – มกราคม จุดมุ่งหมายของการปฏิบัติธรรมคือ พระสงฆ์ได้โอกาสได้ขัดเกลากิเลส ได้เผยแผ่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ผ่านการเทศน์ในแต่คืนของการปฏิบัติธรรม และที่สำคัญไปกว่านั้น พระสงฆ์ได้เป็นผู้รู้จักช่วยเหลือสังคม โดยเฉพาะได้เป็นผู้นำในด้านการพัฒนาในสิ่งที่จะเป็นสาธารณประโยชน์ต่อท้องถิ่น อาทิ ถนนหนทาง ศาลาที่พัก สะพานตลอดจน ถึงได้ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนศรัทธาประชาชน โดยถือเป็นกิจกรรมงานทำบุญ ทำกุศล ที่พระสงฆ์และประชาชน ร่วมกันทำ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง และสังคม จนทำให้กลายมาเป็นประเพณีที่ได้กระทำสืบต่อๆ กันมาจนตราบถึงทุกวันนี้ (พระครูวิเศษวิโสภณ (สุรินทร์ วิสุทฺธจิตโต), 2553 : 46)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์พิธีรุกขมูลกัณฑ์คฤหัสถ์ในล้านนา ซึ่งถือเป็นรูปแบบการปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐานของพระสงฆ์ในล้านนา ว่ามีวิธีการปฏิบัติธรรมอย่างไร มีความสำคัญต่อพระสงฆ์และประชาชนอย่างไรบ้าง นอกจากนี้การปฏิบัติธรรมรุกขมูลกัณฑ์คฤหัสถ์ของพระสงฆ์มีคุณค่าส่งผลต่อสังคมอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารุกขมูลกัณฑ์คฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การปฏิบัติรุกขมูลกัณฑ์คฤหัสถ์ในล้านนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วย การศึกษาเชิงเอกสาร และการศึกษาเก็บข้อมูลเชิงสัมภาษณ์ ตามลำดับขั้นตอนต่อไปนี้

1. การศึกษาเชิงเอกสาร ตามลำดับขั้นตอนต่อไปนี้

1) ศึกษาข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ผู้วิจัยได้ศึกษาจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช 2539 ตลอดจนคัมภีร์ อรรถกถา ฎีกา อнуฎีกา

2) ศึกษาเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยศึกษาค้นคว้าจาก หนังสือ ตำรา บทความทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเข้ารกขุมลในพระพุทธศาสนา

3) นำข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตลอดจนคัมภีร์ อรรถกถา ฎีกา อнуฎีกา หนังสือ ตำรา บทความทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยมาสังเคราะห์วิพากษ์ แยกแยะ จัดเป็นหมวดหมู่ความรู้

2. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In Dept-Interview) ดำเนินการเก็บข้อมูลตามขั้นตอน ดังนี้

1) การรวบรวมเอกสาร ผู้ศึกษารวบรวมข้อมูลจากหนังสือ บทความ งานวิจัย และงานเอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ

2) ผู้วิจัยได้ขอหนังสืออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลจากวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อขอความร่วมมือไปยังผู้ให้ข้อมูลสำคัญ หลังจากนั้นดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

3) การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจะสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) และทำการบันทึกข้อมูลโดยการจดบันทึก และการบันทึกเสียง

4) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะทำการจัดกลุ่มข้อมูล (Data Grouping) สำคัญของประเด็นการสัมภาษณ์ จากนั้นจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ตามประเด็นสำคัญของวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัย

1. รุกขมูลิกังครุดงค์วัตรในพระพุทธศาสนา

รุดงค์ แปลว่า องค์คุณเป็นเครื่องกำจัดกิเลส องค์คุณของผู้กำจัดกิเลส รุดงค์เป็นวัตรปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้แต่ไม่มีการบังคับ แล้วแต่ผู้ใดจะสมัครใจปฏิบัติเป็นอุบายวิธีกำจัดกิเลส ทำให้เกิดความมักน้อยสันโดษ ไม่สะสม เพื่อให้เบาสบายไปมา ได้สะดวกสบาย ไม่มีภาระมากเหมือนนกที่มิเพียงปีกบินไปฉะนั้น มิใช่เพื่อสะสม หรือเพื่อลาภสักการะและชื่อเสียง (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548 : 51) มี 13 วิธีจัดเป็นข้อสมათานละเว้น และข้อสมათานปฏิบัติ คือ (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 8 ข้อ 982 : 330)

หมวดที่ 1 จีวรปฏิสังยุตต์ (เกี่ยวกับจีวร)

1) การถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร คือการใช้แต่ผ้าเก่าที่คนเขาทิ้งเอาไว้ตามกองขยะข้างถนนบ้าง ผ้าห่อศพบ้าง นำผ้าเหล่านั้นมาซัก ย้อมสี เย็บต่อกันจนเป็นผืนใหญ่แล้วนำมาใช้ งดเว้นจากการใช้ผ้าใหม่ทุกชนิด (บังสุกุล = คลุกฝุ่น)

2) การถือผ้า 3 ผืน (ไตรจีวร) เป็นวัตร คือการใช้ผ้าเฉพาะที่จำเป็นเท่านั้น อันได้แก่ สบง(ผ้าถุง) จีวร(ผ้าห่ม) สังฆาฏิ(ผ้าสารพัดประโยชน์ เช่น คลุมกันหนาว ปูนั่ง ปูนอน ปัดฝุ่น ใช้แทนสบง หรือจีวรเพื่อซักผ้าเหล่านั้น ปัจจุบันภิกษุไทยมักใช้พาดบ่าเมื่อประกอบพิธีกรรม)

หมวดที่ 2 ปิณฑปาทปฏิสังยุตต์ (เกี่ยวกับปิณฑปาท)

3) การถือปิณฑปาทเป็นวัตร คือการบริโภคอาหารเฉพาะที่ได้มาจากการรับปิณฑปาทเท่านั้น ไม่บริโภคอาหารที่คนเขานิมนต์ไปฉันตามบ้าน

4) ถือการปิณฑปาทตามลำดับบ้านเป็นวัตร คือจะรับปิณฑปาทโดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ไม่เลือกว่าเป็นบ้านคนรวยคนจน ไม่เลือกว่าอาหารดีไม่ดี มีใครใส่บาตรก็รับไปตามลำดับ ไม่ข้ามบ้านที่ไม่ถูกใจไป

5) ถือการฉันในอาสนะเดียวเป็นวัตร คือ ในแต่ละวันจะบริโภคอาหารเพียงครั้งเดียว เมื่อนั่งแล้วก็ฉันจนเสร็จ หลังจากนั้นก็จะไม่บริโภคอาหารอะไรอีกเลย นอกจากน้ำดื่ม

6) ถือการฉันในบาตรเป็นวัตร คือจะนำอาหารทุกชนิดที่จะบริโภคในมื้อนั้น มารวมกันในบาตร แล้วจึงฉันอาหารนั้น เพื่อไม่ให้ติดในรสชาติของอาหาร

7) ถือการห้ามภักที่ถวายภายหลังเป็นวัตร คือเมื่อรับอาหารมามากพอแล้ว ตัดสินใจว่าจะไม่รับอะไรเพิ่มอีกแล้ว หลังจากนั้นถึงแม้มีใครนำอะไรมาถวายเพิ่มอีก ก็จะไม่รับอะไรเพิ่มอีกเลย ถึงแม้อาหารนั้นจะถูกใจเพียงใดก็ตาม

หมวดที่ 3 เสนาสนปฏิสังยุตต์ (เกี่ยวกับเสนาสนะ)

8) ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร คือจะอยู่อาศัยเฉพาะในป่าเท่านั้น จะไม่อยู่ในหมู่บ้านเลย เพื่อไม่ให้ความพลุกพล่านวุ่นวายของเมืองรบกวนการปฏิบัติ หรือเพื่อป้องกันการพอกพูนของกิเลส

9) ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร คือจะพักอาศัยอยู่ใต้ต้นไม้เท่านั้น งดเว้นจากการอยู่ในที่มีหลังคาที่สร้างขึ้นมาบัง

10) ถือการอยู่กลางแจ้งเป็นวัตร คือจะอยู่แต่ในที่กลางแจ้งเท่านั้น จะไม่เข้าสู่ที่มุงบังใด ๆ เลย แม้แต่โคนต้นไม้ เพื่อไม่ให้ติดในที่อยู่อาศัย

11) ถือการอยู่ในป่าช้าเป็นวัตร คือจะงดเว้นจากที่พักอันสุขสบายทั้งหลาย แล้วไปอาศัยอยู่ในป่าช้า เพื่อจะได้ระลึกถึงความตายอยู่เสมอ ไม่ประมาท

12) ถ้อยการอยู่ในเสนาสนะที่เขาจัดไว้ให้เป็นวัตร คือเมื่อใครชี้ให้ไปพักที่ไหน หรือ จัดที่พักอย่างใดไว้ให้ ก็พักอาศัยในที่นั้น ๆ โดยไม่เลือกว่าสะดวกสบาย หรือถูกใจหรือไม่ และเมื่อมีใครขอให้สละที่พักที่กำลังพักอาศัยอยู่นั้น ก็พร้อมจะสละได้ทันที

13) ถ้อยการนั่งเป็นวัตร คือจะนั่งเอนอิริยาบถนอน จะอยู่ใน 3 อิริยาบถเท่านั้น คือ ยืน เดิน นั่ง จะไม่เอนตัวลงให้หลังสัมผัสพื้นเลย ถ้าง่วงมากก็จะใช้การนั่งหลับเท่านั้น เพื่อให้ไม่ให้เกิดเพลินในการนอน

รุกขมุทิกังคชุตตงค์ หรือ รุกขมุทิกังคชุตตงค์วัตรในพระพุทธศาสนาถือเป็นหลักปฏิบัติ ธรรมชุตตงค์ ข้อ 4 ในชุตตงค์ 13 การอยู่ป่าเป็นวัตรเป็นชุตตงค์ที่ภิกษุผู้ปฏิบัติสามารถปฏิบัติได้ โดยการอยู่ในป่า แต่ว่าจะเป็นส่วนใดของป่าก็ได้ คือ จะอยู่กระท่อมกลางป่า จะอยู่ในถ้ำ อยู่เงื้อมผา ก็เรียกได้ว่าอยู่ในป่า ถึงกระนั้นการอยู่ในสถานที่เช่นนั้นก็ถือว่ายังมีความสุข สบายกว่าการอยู่โคนต้นไม้ เพราะว่ายังสามารถบังแดด บังลม บังฝนให้กับภิกษุได้ ถ้อยการ ภิกษุนั้นยังได้รับความสุข ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทได้ ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรง อนุญาตวัตร เรียกว่า รุกขมุทิกังคชุตตงค์ จุดมุ่งหมายของการสมาทานปฏิบัติรุกขมุทิกังค ชุตตงค์เพื่อความมักน้อย สันโดษ ขัดเกลา ไม่วุ่นวายระคนกับหมู่คณะและเพราะอาศัยว่าการ อยู่ ณ โคนต้นไม้เป็นปกติ เป็นการปฏิบัติอันงามของพระสงฆ์

สำหรับประเภทของรุกขมุทิกังคชุตตงค์ ในรุกขมุทิกสูตร ว่าด้วยภิกษุผู้อยู่โคนไม้เป็น วัตร พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงประเภทของภิกษุผู้อยู่โคนไม้เป็นวัตรว่ามี 5 จำพวก คือ (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 22 ข้อ 110 : 187)

- 1) ภิกษุถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร เพราะโง่เขลา เพราะหลงมงาย
- 2) ภิกษุมิมีความปรารถนาชั่ว ถูกความปรารถนาครอบงำจึงถืออยู่โคนไม้เป็น วัตร
- 3) ภิกษุถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร เพราะเป็นบ้า เพราะจิตฟุ้งซ่าน
- 4) ภิกษุถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร เพราะคิดว่า อยู่โคนไม้เป็นวัตรนี้เป็นข้อที่ พระพุทธเจ้า พระสาวกของพระพุทธเจ้าทั้งหลายสรรเสริญ
- 5) ภิกษุถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร เพราะอาศัยความมักน้อย ความสันโดษ ความขัด เกลา ความสงัด ความต้องการด้วยข้อปฏิบัติอันงามเช่นนี้

พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญเฉพาะภิกษุผู้ถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร เพราะอาศัยความ มักน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความสงัด ความต้องการด้วยข้อปฏิบัติอันงามเช่นนี้ ภิกษุนี้เป็นผู้เลิศ เป็นผู้ประเสริฐ เป็นประมุข เป็นผู้สูงสุด และเป็นผู้ประเสริฐสุด

วิธีการปฏิบัติรุกขมุทิกังคชุตตงค์ในพระไตรปิฎก ปรากฏอยู่ใน มหาสกุททายสูตร พระพุทธองค์ตรัสแสดงธรรมแก่พระอุทายี “สาวกทั้งหลายของเราถือโคนไม้เป็นวัตร... เธอ เหล่านี้ไม่เข้าสู่ที่มุงตลอด 8 เดือนมีอยู่” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 13 ข้อ 242 :

287) ในคัมภีร์อรรถกถา วิสุทธิมรรค ได้แสดงวิธีการปฏิบัติรุกขมุสิกังคฤตงคฺ์ไว้ว่า ภิกษุผู้ประสงค์จะปฏิบัติรุกขมุสิกังคฤตงคฺ์ พึงสมาทานคฤตงคฺ์ด้วยคำสมาทานอย่างใดอย่างหนึ่ง จากคำสมาทาน 2 อย่างคือ “ฉนฺนํ ปฏิภุชฺชามิ” ข้าพเจ้าขอปฏิเสศที่อยู่ที่มีหลังคา หรือ “รุกขมุสิกังคฺ์ สมาทियามิ” ข้าพเจ้าขอสมาทานเอาองค์แห่งภิกษุผู้อยู่ที่โคนไม้เป็นปกติ จากนั้นพึงปฏิบัติวัตรโดย ยึดเอาต้นไม้ที่อยู่สุดเขตวัด โดยละเว้นต้นไม้ที่อยู่ในระหว่างเขตรัฐสีมา ต้นไม้เป็นที่นับถือบูชา ต้นไม้มียาง ต้นไม้ผล ต้นไม้มีค้ำคาว ต้นไม้มีโพรง และ ต้นไม้อยู่กลางวัด เป็นต้น (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 2 ข้อ 32 : 113)

สำหรับอานิสงส์ในคฤตงคฺ์นี้ คือเป็นผู้มีข้อปฏิบัติตามพระพุทธวจนะชื่อว่า การบวชอาศัยเสนาสนะคือโคนไม้เป็นผู้มีปัจจัยอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญว่า ปัจจัยเหล่านั้นเป็นสิ่งเล็กน้อยด้วย หาได้ง่ายด้วยเป็นการยังอนิจจสัญญาความสำคัญว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ให้ปรากฏด้วยได้เห็นความเปลี่ยนแปลงของใบไม้ไม่มีความตระหนี่เสนาสนะและความหลงยินดีการงานเป็นผู้มีการอยู่ร่วมกับรุกขเทวดาทั้งหลาย เป็นผู้มีความสันโดษ เป็นต้น (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2551: 448-449) นอกจากนี้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2557) ยังได้สรุปว่า การปฏิบัติกรรมฐานเป็นการเตรียมจิตใจอยู่ในสภาพพร้อมและง่ายแก่การปลุกฝังคุณธรรมต่าง ๆ เป็นการปลุกฝังนิสัยที่ดี รู้จักวิธีทำให้สงบ และผ่อนคลายความทุกข์ ผู้ปฏิบัติอยู่ ย่อมจะมีความมั่นคงทางอารมณ์และมีภูมิคุ้มกันโรคทางจิต มีดังนี้

- 1) ช่วยทำให้จิตใจผ่อนคลาย หายเครียด เกิดความสงบ หายกระวนกระวาย หยุดยั้งจากความกลัดกลุ้มวิตกกังวล เป็นเครื่องพักผ่อนกาย ให้ใจสงบและมีความสุข
- 2) เป็นเครื่องมือเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน การเล่าเรียน และการทำกิจทุกอย่าง เพราะจิต ที่เป็นสมาธิแน่วแน่อยู่กับสิ่งที่กระทำ ย่อมทำให้คิดรอบคอบและทำงานได้ผลดี
- 3) ช่วยเสริมสุขภาพกายและใช้แก้ไขโรคได้ เพราะร่างกายและจิตใจอาศัยกันและมี อิทธิพลต่อกัน ผู้ที่มีจิตใจเข้มแข็งสมบูรณ์ (จิตเป็นสมาธิ) แม้นยามกายเจ็บป่วยก็ไม่สบาย อยู่แค่กายเท่านั้น จิตใจไม่พลอยป่วยไปด้วย ยิ่งไปกว่านั้น กลับใช้ใจที่เข้มแข็งสมบูรณ์นั้น ไปผ่อนเบาโรคทางกายได้อีกด้วย

2. วิเคราะห์การปฏิบัติรุกขมุสิกังคฤตงคฺ์ในล้านนา

การเจริญวิปัสสนากรรมฐานถือเป็นการฝึกหัดอบรมจิตใจให้มีความสงบ และเพิ่มปัญญาในการรู้แจ้งเห็นความจริง จุดหมายที่แท้จริงของการเจริญวิปัสสนาคือการเข้าถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาอันได้แก่การบรรลุนิพพาน (พุทธทาส ภิกขุ, 2538 : 143) โดยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจะแบ่งได้ 2 ประเภทคือ สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน โดยการปฏิบัติจะส่งผลให้เกิดจิตใจที่สงบและมีความสุขทางจิตใจ ทำงาน

ด้วยการมีสติอยู่ตลอดเวลาและส่งเสริมให้มีสุขภาพกายและจิตใจที่แข็งแรง การปฏิบัติจุดงค์ของ พระสงฆ์ถือเป็นการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยมีรูปแบบที่แตกต่างกันทั้ง 13 อย่าง

รุกขมุขิกังคจุดงค์ หรือ รุกขมุขิกังคจุดงค์วัตรในพระพุทธศาสนา ถือเป็นหลัก ปฏิบัติธรรมจุดงค์ ข้อ 4 ในจุดงค์ 13 ข้อ โดยพระภิกษุสงฆ์จะอธิฐาน การอยู่ป่าเป็นวัตร เป็นจุดงค์ที่ด้วยการอยู่ในป่า สำหรับการปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ทางภาคเหนือ จะนิยม ปฏิบัติธรรมในช่วงระหว่างตั้งแต่เดือนธันวาคม - มกราคม และกุมภาพันธ์ หรือเดือน 3-4 และเดือน 5 เหนือ ของทุกปี และถือว่าการปฏิบัติธรรมเป็นประเพณี สำหรับประเพณีการ ปฏิบัติธรรมดังกล่าวนี้จะเลือกเอาสถานที่ตามวัดวาอาราม เรียกว่า “เข้ากรรมรุกขมุล กรรม” ซึ่งตรงกับหลักปฏิบัติจุดงค์ในข้อที่ 4 จุดงค์ 13 ข้อ และใช้บริเวณสุสานป่าช้า เรียกว่า “ประเพณีเข้าโสสานกรรม” ซึ่งหลักปฏิบัติจุดงค์ในข้อที่ 5 ใน จุดงค์ 13 ข้อ (สัมภาษณ์ พระอธิการวิรุทธ ยุทธิโร) โดยการปฏิบัติมีจุดประสงค์เพื่อให้พระสงฆ์ได้มี โอกาสปฏิบัติชำระกิเลส และศรัทธาญาติโยมได้มีโอกาสมาทำบุญรักษาศีลร่วมกับพระสงฆ์ ที่เข้าปฏิบัติด้วย (สัมภาษณ์ พระใบฎีกาถนอม ธิรวโส)

การปฏิบัติรุกขมุขิกังคจุดงค์วัตรในล้านนานั้น เป็นวิธีการที่จะชักนำให้ผู้ปฏิบัติได้ เข้าใจและเข้าถึงสาระของพระพุทธศาสนา โดยอาศัยรูปแบบในการปฏิบัติเพื่อเป็นสื่อให้ เกิดความเข้าใจทำให้ผู้ปฏิบัติและผู้ที่เกี่ยวข้องได้เรียนรู้ทั้งประพจน์ปฏิบัติ การเข้ากรรมใน ล้านนานั้นมีอยู่หลายรูปแบบ แต่ละรูปแบบมีวิธีการที่ต่างกันออกไป การปฏิบัติรุกขมุขิกังค จุดงค์ในล้านนาเป็นพิธีกรรมอันมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา อีกทั้งยังเป็นหลักสำคัญ ในพระพุทธศาสนาซึ่งเน้นในเรื่องของการปฏิบัติลักษณะของการปฏิบัติรุกขมุขิกังคจุดงค์ที่ ปรากฏในล้านนานั้น นอกจากจะเป็นการปฏิบัติธรรมแล้วยังทำหน้าที่ในการเผยแผ่ อธิบาย ชักชวน ขยายอรรถแห่งคำสอนของพระพุทธเจ้าออกไป

การปฏิบัติรุกขมุขิกังคจุดงค์วัตรในล้านนานั้น นิยมเข้ากันในช่วงฤดูหนาว เพราะ ไม่ต้องมีความกังวลเรื่องฟ้าฝน และรูปแบบที่นิยมกันก็คือในฉาปนสถานหรือป่าช้า อันที่ จริงจะเข้ากรรมที่ไหนก็ได้ ที่มีต้นไม้ แต่ต้องเป็นสถานที่สงบ เพราะจะได้บำเพ็ญสมณธรรม ได้สะดวก แต่ที่นิยมทำในป่าช้าเพราะจะได้ปฏิบัติจุดงค์ธรรมข้ออื่นๆ ควบคู่ไปด้วย และ เป็นการเปิดโอกาสให้ญาติโยมได้ร่วมกันบำเพ็ญประโยชน์อย่างอื่น เช่น การสร้างเมรุเผา ศพ และศาลา เป็นต้น

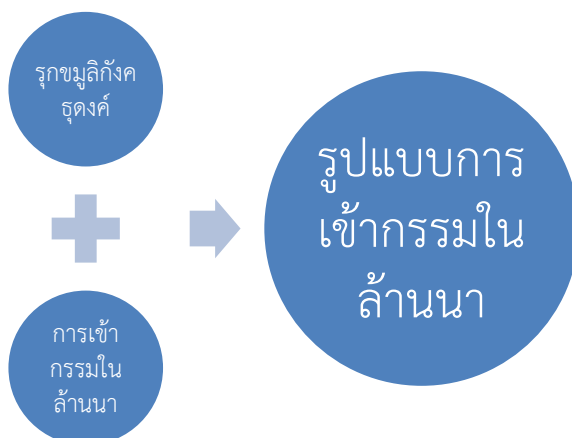
ส่วนวิธีการของการเข้ารุกขมุลกรรม พระสงฆ์จะต้องตั้งจิตอธิษฐานด้วยวิธีการ อย่างใดอย่างหนึ่ง อันจะทำให้การปฏิบัติบรรลุเป้าหมาย คือ ถ้อย่างเคร่งครัด ถ้อย่าง ปานกลางและถ้อย่างเพล ผู้ถ้อย่างเคร่งครัดนั้น เมื่ออธิษฐานจิตแล้วจะไม่ออกไปจาก เขตของยอดไม้ ผู้ถ้อย่างกลางเมื่ออธิษฐานจิตแล้วจะไม่ออกไปจากเงาไม้ที่พระอาทิตย์

ส่องถึง และผู้ที่ถืออย่างเพล่า ถ้ามีธุระจะออกไปจากที่นั้น ให้ถอนอธิษฐานได้เพียงชั่วคราว ก่อนกลับมาแล้วอธิษฐานใหม่ได้

สำหรับคุณค่าของการปฏิบัติรุกขมุสิกังคจุดงค์นั้น ด้านจิตใจในฐานะเป็นหลักปฏิบัติโดยเฉพาะหลักปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของชีวิตตามหลักของศาสนา เพื่อพัฒนาจิตใจของตนเองให้ดีขึ้น แก้ไขสภาวะที่ไม่เหมาะสมของชีวิตมนุษย์ โดยทำให้จิตใจของมนุษย์มีความเบิกบาน แจ่มใสขึ้น ชัดเกลา จิตใจให้ผ่องแผ้วและสูงส่งยิ่งขึ้น ในด้านสังคม ทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับประโยชน์ในระดับเบื้องต้น ประโยชน์ระดับกลางและประโยชน์ระดับสูงสุด คือได้รับประโยชน์ทั้งสองฝ่ายที่เป็นทั้งโลกียะและโลกุตตระ และคุณค่าด้านการพัฒนาสาธารณประโยชน์ เช่น การสร้างศาลาในป่าช้า การสร้างถนนเข้าป่าช้า การสร้างห้องน้ำ เชิงตะกอน และ กำแพง เป็นต้น

อภิปรายผล

การเข้ากรรมที่เรียกว่า รุกขมุสิกังคจุดงค์ จัดเป็นจุดประสงค์ประเภทหนึ่งในจุดงค์ 13 ซึ่งปรากฏรายละเอียดในพระไตรปิฎก มีระเบียบการปฏิบัติที่ชัดเจนโดยแบ่งความเข้มงวดออกเป็น 3 ระดับ อนึ่ง การปฏิบัติจุดงค์นี้พระพุทธเจ้าไม่บังคับพระภิกษุให้ถือปฏิบัติเหมือนกันทุกรูป ให้ถือปฏิบัติตามอัธยาศัยและจริตของตน ในล้านนานั้นได้นำกิจกรรมปฏิบัติรุกขมุสิกังคจุดงค์มาปรับให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของพระสงฆ์ล้านนา จนกลายเป็นประเพณีที่สำคัญของชาวล้านนา ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของพระครูวิโรตศาสน์โสภณ (สุรินทร์ วิสุทธจิตโต) ที่ศึกษาเรื่อง “การศึกษาการเข้ากรรมในล้านนา” ระบุว่า การเข้ากรรมในล้านนามีความสำคัญหลายประการทั้งในฐานะเป็นศีลธรรม เป็นเนติธรรม เป็นสหธรรม เป็นต้น นอกจากนี้การปฏิบัติศีลธรรมรุกขมุสิกังคจุดงค์ในล้านนา ยังก่อให้เกิดคุณค่าทางด้านประเพณี วัฒนธรรม เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสาธารณประโยชน์ของชุมชนและสังคมได้ด้วย ซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ ดังนี้

สรุป

การเข้ารกขุมลในล้านนานั้นเป็นการประยุกต์รูปแบบและวิธีการของการเจริญชุตงค์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาเป็นแนวทางปฏิบัติอันเป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนา และมีวัตถุประสงค์ของการเข้าชุตงค์ที่เพิ่มเติมจากพระไตรปิฎกกล่าวคือ นอกจากจะเป็นการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์แล้ว ยังเป็นการช่วยเหลือสร้างสรรค์สาธารณประโยชน์ได้ด้วย ดังนั้น การปฏิบัติธรรมรุกขมูลกัณฑ์ชุตงค์ในล้านนาจึงมีการผสมผสานระหว่างวิถีในพระไตรปิฎกและวิถีของชุมชนเข้าด้วยกันอย่างลง

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาและวิเคราะห์รุกขมูลกัณฑ์ชุตงค์ในล้านนา พบประเด็นที่ควรเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

1) ควรมีการส่งเสริมให้พระสงฆ์และสามเณรได้มีโอกาสปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐาน ทั้งในระดับตำบล อำเภอและจังหวัด เพื่อเป็นการขัดเกลาจิตใจและรักษาไว้ซึ่งแนวทางการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา

2) ควรจะส่งเสริมและสนับสนุนให้อนุรักษ์ประเพณีรุกขมูลกรรมหรือ โสสานกรรมประจำทุกทุกอำเภอ โดยบูรณาการโครงการของคณะสงฆ์ และส่วนงานราชการส่วนท้องถิ่นเพื่อให้เกิดการสร้างเครือข่ายและช่วยกันทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

1) ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องเปรียบเทียบรูปแบบการปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐานของล้านนากับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของภาคอื่น ๆ เช่น ภาคอีสาน ภาคใต้ เป็นต้น

2) ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการเข้ารกขุมลกรรมหรือโสสานกรรมในหลายหลายมิติ เช่น มิติด้านสังคม มิติด้านสาธารณสุข มิติด้านเศรษฐกิจ เพื่อนำหลักพุทธธรรมให้มีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น

3) ควรมีการศึกษาวิจัยรูปแบบการปฏิบัติรุกขมูลกัณฑ์ชุตงค์ เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมภายในวัดเชิงนิเวศวิทยา

บรรณานุกรม

พระครูวีรศาสน์โสภณ (สุรินทร์ วิสุทฺธิจิตฺโต). (2553). “ศึกษาการเข้ากรรมในล้านนา”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย

: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). *คำวัด 3*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2557). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. พิมพ์ครั้งที่ 39. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุทธทาสภิกขุ. (2538). *วิธีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม*. ปาฐกถาพิเศษ วิธีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : พุทธสมาคม.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2551). *มิลินทปัญหา*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สัมภาษณ์ พระอธิการวิรุญฑูต ยุทธิวีโร. เจ้าอาวาสวัดหนองเงือก ตำบลแม่แรง อำเภอบ้านนา จังหวัดลำพูน. 15 มีนาคม 2566.

สัมภาษณ์ พระใบฎีกาถนอม ถิรวีโส. เจ้าอาวาสวัดแม่แรง ตำบลแม่แรง อำเภอบ้านนา จังหวัดลำพูน. 12 มีนาคม 2566.